

הפקולטה לחינוך מוזיקאלי - מכללת לוינסקי לחינוך

תכנית קונצרטים

חוברת למורה

נופים

כתיבה ועריכה: ד"ר דן שגיב

"עמק" - פואמה סימפונית (חלק ההורה)

מאת: מרק לברי (1903-1967)

לברי נולד בריגה, לטביה ונפטר בחיפה. עלה ארצה בשנת 1935, כשמאחוריו כבר קריירה מוסיקאלית נאה. הוא עסק בהלחנה וניצוח גם בלטביה וגם בגרמניה, ואף הועסק כמנצחה של הסימפונית של ברלין. עם עליית הנאצים נסע לשטוקהולם, ומשם לישראל. לברי השתלב היטב ובמהירות בסצנה המוסיקאלית הארץ-ישראלית דאז; הוא הרבה לנצח על התזמורת הארץ-ישראלית (שלימים הפכה לפילהרמונית הישראלית), ושימש שנים כמנהל המוסיקאלי של "קול ציון לגולה" (שידורי רדיו בגלים קצרים). בהזמנת ראש עיריית חיפה עבר עם משפחתו לעיר זאת בשנת 1962, שם חי ועבד עד מותו.

לברי נחשב למלחין פורה ו"עממי" ברוחו. הקו המנחה של עבודתו היה הלחנת מוסיקה מובנת ותקשורתית, וסביר שבשל כך יצירותיו זכו לביצועים רבים ולאחדה רחבה. סגנון כתיבתו הושפע רבות, כפי שהוא העיד, מהנוף ומהאווירה הארץ-ישראלית. ועל כך הוא אומר:

"...אני כותב עבור הקהל ואני רוצה שהקהל יבין אותו (את הסגנון). אני רוצה שיצירתי תעורר במאזינים אותם רגשות, רעיונות ורשמים, שמהם שאבתי השראה..."

השיר "עמק" (ראו דף מילים מצורף בהמשך) הולחן למילותיו של רפאל אליעז, והוא היה מקור ההשראה העיקרי עבור **הפואמה הסימפונית** - "עמק" (1936). יצירה זו נוגנה עד היום מאות פעמים, והיא ממחישה את רשמיו של לברי מן הנוף והחיים בעמק-יזרעאל, בעזרת שפה מוסיקאלית רומנטית ועשירה המתובלת לא מעט בסממניו של הסגנון הים-תיכוני (מקצבי סינקופה בולטים, מודאליות, תזמור בעל גוון מזרחי ועוד). הפואמה עצמה ארוכה באופן יחסי (כ-15 דקות), כשבסופה ישנו מעבר לחלק ההורה המהיר. החלק הראשון והעיקרי של היצירה מציג "תמונת נוף" רגועה של העמק, אך חלק ההורה מתאר את העוז וההתלהבות שהיו מנת חלקם של חלוצי העמק. ניתן לזהות בבירור כי המוטיבים בחלק הראשון נלקחו מלחני הבתים בשיר "עמק" של אליעז, והמוטיבים של פרק ה"הורה" נלקחו מלחן הפזמון של השיר. אנו נתייחס רק לחלק ההורה (שינוגן בקונצרט).

ניתוח חלק ה"הורה" – מתוך "עמק"

צורה כללית – טרינארית: א, ב וקודה (המבוססת בעיקר על נושאי א').

חלק א'

ההורה נפתחת בסדרה של פסוקיות סימטריות המרמזות על הנושא הראשי, תוך חזרה תמידית על ההיבט הסינקופי שמופיע לאורך כל ההורה. המוטיב הפותח ה"מרמז" מתחיל בקלרינטים ולאחר תיבת מעבר המוטיב עובר לחליל. הצליל המרכזי בעל משקל הכובד הוא לה, עם הרמזים מודאליים בולטים:

דוגמא מס 1 מוטיב הפתיחה "המרמז"

הנושא הראשי "נחשף" לראשונה ע"י הכינורות, ולאחר מכן עובר אל האבוב, ומיד הנושא מנוגן בטוטי, ע"י כל התזמורת:

דוגמא מס 2 - מוטיב מרכזי

לאחר חשיפת הנושא ונגינתו ע"י כלל התזמורת, לברי עובר לשלב הבא- "התפרצותה" של ההורה הסוערת. הוא משתמש באותו חומר תמטי, אך משחק אתו מעט, מעטר סביבו ומוסיף תרועות פרועות בכלי הנשיפה ממתכת:

דוגמא מס 3 "תרועת הקרנות"

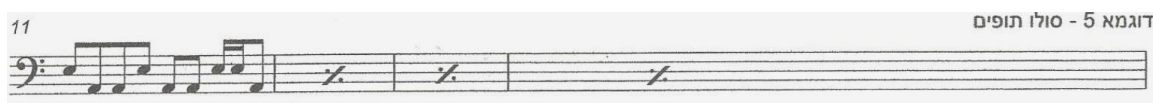
חלק ב'

הנושא המשני ביצירה, על אף שגם הוא סינקופי, הוא מנוגד (כפי שלרוב קורה) לנושא הראשי. הנושא מתחיל שלא על הפעמה החזרה, ולאחר מכן שלישונים (לא טריולות) מתגלגלים. הנושא בנוי באופן סימטרי, והוא בן 4 תיבות שאף הן מתחלקות באופן סימטרי:

7 דוגמא 4 "נושא שבי"

לאחר הופעת הנושא המשני (שחוזר פעמיים) מתחיל קטע מעבר שמזכיר במעט סגנון אירי עממי, אך כל זאת כיצירת מתח והכנה להופעת הנושא המשני פעם נוספת. בהמשך לברי מפתיע ומעניק סולו קצרצר לתופים על מקצב השלישונים:

11 דוגמא 5 - סולו תופים

לאחר הופעת שיא החלק השני עם סולו התופים, ישנה ירידה דינמית באופן דרמטי, אך כל זאת על מנת לעלות בחזרה ולהכין אותנו לקודה המתקרבת. לברי יוצר הכנה זו על-ידי שיא תזמורתי ההולך ומאט עד לעצירה המוחלטת. האטה ועצירה זו מבשרת באופן מוחלט על הופעת החלק האחרון של היצירה.

קודה

הוראת הביצוע- נגינה באופן "מלכותי", והתזמור הוא אכן מלא וחגיגי. הקצב מואט בהתחלה באופן משמעותי, אך לאחר 4 תיבות בלבד שוב הוא מואץ באופן משמעותי וההורה הסוערת חוזרת למרכז הזירה. בשלב זה מופיע הנושא בווריאציות שונות, ובדומה לחלק הראשון הוא חוזר על הנושא שוב ושוב ובווריאציות שונות- אם תמטית, אם דינמית, אם קצבית (כולל אזכור של נושא הפתיחה שלו מתחילת הפואמה כולה שלא הופיע עד כה בחלק ההורה). ולבסוף- סיום חגיגי ודרמטי.

הצעות לפעילויות:

קישור לאתר צפונט ולפעילות ברשת עם יצירה זו –

<http://sites.tzafonet.org.il/music2/httpssitesgooglecomatzafonetorgilmu>
[sic2/hora](http://sites.tzafonet.org.il/music2/httpssitesgooglecomatzafonetorgilmu/sic2/hora)

היכרות כללית עם התקופה בה חי ויצר מרק לברי, תוך שימוש בשירי העמק כמו שיר "עמק" של אליעז ולברי או שיר העמק (באה מנוחה ליגע) של אלתרמן וסמבורסקי.

היכרות עם המוטיבים המרכזיים של השיר בעזרת השיר "עמק" (אליעז/לברי):

-למידה ושירה משותפת של השיר "עמק" מאת מרק לברי

-נגינת השיר בחליליות, תוך שימוש בליווי (המצוי בדיסק):

דוגמא 6 שיר העמק

נגינה במטלפונים - הצלילים המודגשים בשיר (ראו את הסימון בתווים למעלה), כלומר הצלילים אליהם מוביל הלחן, הם הצלילים שניתן לתרגול באמצעות נגינת המטלפון.

פעילויות סביב הפואמה הסימפונית (היצירה עצמה):

ביאור המושגים הבסיסיים שעולים מתוך היצירה:

-הורה- ההורה הוא ריקוד עם ישראלי שמקורו כנראה במזרח אירופה. הריקוד הפך לאחד הסממנים המובהקים של התרבות הציונית החל מימי העלייה השנייה. הריקוד יהיה תמיד במשקל מרובע, והוא מורכב מארבעה שלבים: 1. שיכול רגל ימין לפני רגל שמאל 2. הצגת רגל שמאל לצד רגל ימין, משמאלה 3. שיכול אחורי

של רגל ימין מאחורי רגל שמאל 4. הצגת רגל שמאל שווה לצד רגל ימין. צעד זה מביא את המחולל שני צעדים שמאלה, כך שריקוד ההורה נרקד במעגל, בו המחוללים מחזיקים ידיים.

-סינקופה- ההגדרה הרווחת לסינקופה היא העברת הדגש (המלודי, הקצבי או ההרמוני) מהפעמה החזקה בתיבה לזו החלשה ובכך ליצור מטעם הפוך. הסינקופה המלודית הנפוצה היא זו שהמלודיה מתחילה בה בשמינית ולאחריה כל משך מוסיקאלי אחר. בשיר הארץ הישראלי ניתן לזהות סינקופה בה המנגינה דווקא מתחילה בשתק של שמינית:

דוגמא מס 8 סינקופות ג'אז וסינקופה ארץ ישראלית

25 ג'אז

28 ישראלי

The image shows two staves of musical notation. The first staff, labeled '25 ג'אז', shows a melody starting with a quarter rest followed by a quarter note, illustrating a syncopated rhythm. The second staff, labeled '28 ישראלי', shows a melody starting with a quarter note followed by a quarter rest, also illustrating a syncopated rhythm.

אוסטינטו- חזרה עיקשת על מוטיב מלודי או ריתמי לאורך זמן.

Accelerando - (אקצ'לרנדו) - תאוצה הדרגתית של הטמפו.

Ritardando - (ריטרדנדו) - תאוטה הדרגתית של הטמפו.

Tutti (טוטי) - רגע בו כלל נגני התזמורת מתלכדים לנגינה יחדיו.

תרגול האזנה

למידת הנושא הראשון תוך תרגול מושג הסינקופה. ניתן לשיר יחד עם התלמידים את הנושא הראשון כתרגיל סולפזי.

הנושא הפותח מנוגן בקלרינט, לאחר הופעת תיבת המעבר (ראו ניתוח) הנושא מנוגן על-ידי החליל. הנושא הראשי עובר לאחר מכן לכינורות ולאחריו אל האבובים והקלרינטים ולבסוף מופיע הטוטי. אחרי הטוטי הנושא הראשי מופיע בכלי הנשיפה ממתכת (טובה, טרומבונים, קרנות) ובכך מסתיים החלק הראשון. ניתן

ליצור "מבחן האזנה" בו יתבקשו התלמידים לזהות את סדר הופעת הנושאים לפי כלי נגינה, ובה-בעת לבדוק את מספר הפעמים בו הנושא חוזר בחלק הראשון.

זיהוי הנושא השני על-ידי התלמידים, תוך עמידה על ההבדלים הניגודיים בינו לבין הנושא הראשון. זיהוי סיום החלק השני של היצירה והבחנה בתאוטה, ותחילת החלק השלישי בו מתבצעת מיד התאוטה. עמידה על האפקט הדרמטי והניגודיות שבאה לידי ביטוי ביצירה בחלק זה (תאוטה-תאוטה, חלש-חזק, תזמור עשיר-תזמור דל).

תזמור:

כל הדקה וחצי הראשונות בנויות מאוסטינטו של הטימפני (עד הטוטי הראשון). הטימפני מנגן באופן קבוע בכל פעמה ראשונה ורביעית של תיבה לאורך כל תחילת היצירה. ניתן לתרגל לאורך כל הקטע הראשון את האוסטינטו בעזרת נגינה על הגוף, על השולחן או באמצעות חומר תנועתי, ולבסוף לתזמר באמצעות כלי נגינה. התזמור הסופי יכול להתבצע במקביל להשמעת היצירה עצמה.

שכלול הפעילות - הוספה של טמבורין בנוסף או בנפרד מהאוסטינטו של התופים. ביצירה עצמה מנגן הטמבורין לאורך כל הקטע הראשון. תפקיד הטמבורין מצורף לנוחיותכם, אך שימו לב שיש בו שינויים קלים. לכיתות המתקדמות יותר ניתן לנסות לתרגל את ביצוע התפקיד כלשונו, והצעירים יותר יכולים לנגן תפקיד פשוט יותר של סינקופות חוזרות (מופיע בתווים המצורפים) לאורך היצירה. התזמור הסופי, לאחר תרגול- במקביל להשמעת היצירה:

Handwritten title or notes at the top of the page, possibly including the name of the piece or composer.

Handwritten musical score consisting of multiple staves. The notation includes rhythmic symbols (such as 'x' and '3'), dynamic markings (like 'cresc...'), and other musical notations. The score is written in a style typical of a composer's sketch or a student's work.

Key elements of the score include:

- Multiple staves of music, some with treble clefs and others with bass clefs.
- Rhythmic notation using 'x' and '3' to denote notes and rests.
- Dynamic markings such as 'cresc...' (crescendo).
- Handwritten annotations and corrections throughout the piece.
- A box containing the text "שירי חנוכה" (Songs of Hanukkah) is visible in the middle of the score.

עמק

מילים : רפאל אליעז

לחן : מרק לברי

פלדה כחולה הם השמיים
כבשן אדום הוא לבבי
היום אשרוף שרידי הליל
בלהבות של מכאובי

היד חורשת

הדם גועש

צבעי הקשת

עלו באש

אור, אור, אור, אור,

כל העמק הוא שיכור

הגלבוש

מתנשק עם התבור

היד חורשת

הלב יקצור

מגל הקשת

מי יעצור ?

שזופת יגון כאדמה את

אך על פנייך אור יהל

נפשך עד אין סוף משתרעת

סופת אביב בה תשתולל

ובסופה נעופה שנינו

כשתי זרועות זו נגד זו

וכה דבוקות כזרועותינו

עוד שום זרועות לא נאחזו

היד חורשת ...